

РЕЦЕНЗІЯ

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.40>

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ ПОЛЬСЬКОГО АВТОРА АДАМА РАФАЛА КАЧИНЬСЬКОГО ПРО РАДЯНІЗАЦІЮ ВОЛИНІ У 1944–1956 РОКАХ¹

Кучерепа Микола,

*кандидат історичних наук, професор,
професор кафедри історії України та археології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-9314-3585*

Наукова громадськість, широкий загал читачів отримали цікаву і потрібну книгу про радянізацію Волині у 1944–1956 рр. Її автор Адам Рафал Качиньський продемонстрував належний теоретичний виклад матеріалу, уміння формулювати і відстоювати власну авторську позицію та формулювати висновки.

Проведений аналіз тексту книги засвідчує, що монографія п. Адама Рафала Качиньського є оригінальною та самостійною науковою працею, матеріали книги містять необхідний рівень наукової новизни.

Вибрана автором проблематика є надзвичайно актуальною і соціально важливою. Вона розкриває одну з важливих сторінок історії Волині у 1944–1956 рр. Книга дає змогу переглянути багато стереотипів і міфів радянської історіографії, які виникли й активно насаджувалися тогочасною офіційною ідеологією як в історичній науці, так і у масовій свідомості. Учений увів до наукового вжитку багато раніше засекречених документів радянської доби і на їх основі проаналізував механізми діяльності радянських органів, особливості застосування репресій до різних груп населення, боротьбу ОУН і УПА на Волині у повоєнний період.

Реалізації задумів сприяє досить вдала і добре продумана структура роботи. Назви кожного розділу і підрозділу відображають постановку конкретної проблеми, яка вирішується в монографії. Книга побудована за хронологічно-проблемним принципом. Роботу складають вступ, сім розділів, висновки, бібліографія, список скорочень, іменний покажчик.

У вступі автор проаналізував наявну літературу та джерела. У першому розділі коротко висвітлюється історія Волині в роки Другої світової війни, де окремий параграф присвячений польсько-українському конфлікту. Другий розділ присвячений післявоєнному розвитку краю. Масові депортації і переселенські процеси на Волині автор розглянув у третьому розділі. Досить цікавим виявився четвертий розділ «Збройний опір українського підпілля». У наступних двох розділах розглянуто колективізацію сільського господарства і політику щодо православної церкви та католицького костелу. Завершується монографія розділом про щоденне життя волинян за радянських часів. У висновках автор підвів підсумки дослідження. Позитивним є те, що автор подав у книзі список використаних джерел і літератури, список скорочень та іменний покажчик.

Автор увів до наукового вжитку багато нових джерельних матеріалів, навів факти щодо колективізації сільського господарства та її економічних і соціальних наслідків. По-новому автор висвітлив особливості боротьби радянської держави з Православною церквою і католицьким костелом на Волині у післявоєнні роки.

Вагомою перевагою монографії є те, що висвітлення поставлених проблем ґрунтується на широкій джерельній базі: архівних матеріалах, опублікованих документах, мемуарній літературі, періодичній пресі. Автор також урахував узагальнення і висновки попередніх дослідників. Це сприяло тому, що здебільшого йому вдалося відійти від традиційних схем викладу і трактування історичних фактів і подій, уникнути однобічності.

У сучасній українській історіографії вже є низка ґрунтовних праць із повоєнної історії Волині, які написані на розсекречених архівних документах і дають доволі докладну та яскраву картину історії советизації краю. Проте автору монографії вдалося по-новому поглянути на цю проблему, внісши до неї низку цікавих фактів та особистих роздумів. На основі вивчення й узагальнення широкого кола

¹ Adam Rafał Kaczyński. *Sowietyzacja Wołynia 1944–1956*. Warszawa : IPN, 2022. 336 s.

документального матеріалу, наукової літератури, свідчень очевидців і учасників подій автор зробив досить аргументовані висновки та узагальнення.

Проте у змістовній і цікавій монографії Адам Рафал Качиньський не зумів рівною мірою охопити всі аспекти вибраної проблеми.

Розпочнемо зі вступу. На нашу думку, під час аналізу наукової літератури, який є загалом аналітичним за змістом, не завжди чітко формулюються узагальнення, а висновки інколи бувають надто категоричні. Наприклад, на с. 9 автор указує: «Нинішня історична наука в Україні стала заложницею політики, а предметна дискусія з фактами та аргументами, до якої ми призвичаєні у Польщі, є практично неможливою». При цьому дослідник конкретно не називає жодної української книги, яка є заложницею політики. Автору слід нагадати, що в Україні, у тому числі й на Волині, відбулися і відбуваються численні наукові конференції, семінари на теми українсько-польських відносин, у яких брали участь українські і польські історики та вели на них плідні дискусії, видавали спільні книги. Прикладом можуть бути наукові семінари «Україна – Польща: важкі питання», міжнародні наукові конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки» (Луцьк, 20–23 травня 2003 р.), «Українсько-польські відносини на тлі суспільно-політичних і культурних процесів у Центрально-Східній Європі (XX–XXI ст.)» (Харків, 30 листопада – 1 грудня 2017 р.), «Радянські репресії у Західній Україні у 1939–1953 рр.» (Луцьк, 24 червня 2021 р.). У Яремчі вже відбулося 15 українсько-польських зустрічей. Прикладів можна навести набагато більше. На жодному із цих наукових форумів не було «закрикування противника» («zakrzywienie przeciwnika»).

Навряд чи можна погодитися з таким надто амбітним висновком автора на с. 10: «Аналізуючи польську, російську та українську історіографію, а також історичну публіцистику щодо Волині, зробив висновок, що протягом двох минулих десятиліть померло вміння критичного і – найважливіше – цілісного сприйняття джерел, а також професійної обережності в оцінці літератури». Тут не названо жодного прізвища з таких непрофесійних авторів. Щодо критичного аналізу української історіографії можна зробити висновок, що у багатьох моментах автор монографії не є об'єктивним та вдається до маніпуляцій. Для прикладу наведу таке. У книзі піддаються гострій критиці праці Володимира Сергійчука, Володимира В'ятровича та інших українських дослідників. Проте це не завадило п. Адаму Качиньському постійно посилатися на наведені ними факти. Так, на праці Володимира Сергійчука автор посилається 70 разів, а на праці Володимира В'ятровича – 11. Натомість автор вважає, що «на особливу увагу заслуговує опублікований у 2008 році Міністерством внутрішніх справ Російської Федерації том «НКВД – МГБ в боротьбі з бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине в Западной Белоруссии и в Прибалтике (1939–1956)». Тут потрібно нагадати автору, що всі книги, видані в Росії, про боротьбу українців із російським радянським режимом є маніпулятивними і до них потрібно відноситися надзвичайно критично.

Ще одне міркування стосується некоректних, на нашу думку, формулювань та термінів, зокрема автор часто вживає слово «креси» навіть після 1945 р., коли вже був установлений державний кордон між Польщею та Радянським Союзом, тобто Волинь уже ніяк не могла бути польськими кресами.

У роботі, на жаль, зустрічаються повтори. Так, автор двічі наводить однаковий текст на с. 216 і 274: «Після грошової реформи інфляція формально зникла, а ціни знижувалися завдяки регулярним святковим (очевидно, йшлося про державні свята 1 Травня і 7 Листопада) знижкам, що мали доказати піклування партії про суспільство. У 1953 р. насамперед на 20 проц. подешевшали горілка і парфуми, а також на 10 проц. мотоцикли, тютюн і автівка «Москвич». У 1953 р. літр горілки коштував 45–51 крб., а після знижки – 40–45 крб. Кілограм хліба коштував 1,45 крб., пачка сигарет залежно від гатунку – 1,05–1,4 крб.».

У книзі можна зустріти не цілком удалі формулювання автора. Так, він вважає, що книга Володимира Дмитрука «позбавлена наукового характеру», «багато історичних книг не мають жодного наукового змісту, натомість займаються поточною політикою і формуванням досить специфічного розуміння національної ідентичності або доказом за будь-яку ціну українськості регіону – почавши від доісторичних часів і закінчивши XX століттям. Тут потрібно особливо відзначити книги Олексія Добка, Юрія Борця чи Михайла Киричука – автора книги «Волинь – земля українська», у якій подає власне бачення українськості Волині протягом віків». Трохи нижче на с. 23 автор пише: «Переважна більшість поляків, які проживали на Волині, осіла на цих теренах у XV ст.». Виникає питання, то хто ж жив на Волині до XV ст. і хто жив на Волині у XX ст. Тут автору потрібно звернутися до статистичних збірників переписів населення Польщі у 1921 і 1931 рр., де він віднайде факт проживання на Волині майже 70% українців. То чия ж це земля?

На думку автора, книги Владислава і Єви Семашків, присвячених убивству поляків на Волині українськими націоналістами², є фундаментальною працею. Дійсно, ці автори проробили величезну роботу з установлення кількості жертв українсько-польського конфлікту. Але низка українських істориків та краєзнавців верифікувала і спростувала багато фактів, наведених Семашками у їхніх книгах³. Ми повинні розуміти, що книги на кшталт «*anty-Siemaszko*» будуть появлятися і в майбутньому. Це сприятиме встановленню історичної правди про українсько-польське протистояння на Волині.

Оцінюючи книгу в цілому, можна сказати, що автор зібрав великий фактичний матеріал, який дав змогу реконструювати проблему советизації Волині. Спробу А.Р. Качинського розглянути проблему советизації Волині можна вважати цікавою й удаюю, хоча і не в усіх аспектах однозначно переконливою та вичерпною. У тексті монографії можна вказати на нюанси та дискусійні моменти, які викликають певні питання, застереження і рефлексії, що можуть слугувати підґрунтям для наукової дискусії.

² Ewa Siemaszko, Władysław Siemaszko. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia, t.1 i 2*. Warszawa: Wydawnictwo *Von Borowiecky*, 2000, 1450 s.

³ Див.: Гудь Б.В. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в ХІХ — першій половині ХХ ст. Харків : Акта, 2018. 482 с. ; Каліщук О.М. Волинь'43: історіографічне пізнання і криве дзеркало пам'яті / Львівське відділення Інституту археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Львів, 2020. 528 с. ; Каліщук О.М. У тіні Волині? Історія vs пам'ять / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2016. 162 с. ; Каліщук О.М. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий і суспільний дискурс / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. 510 с. ; Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943—1944 рр. Українські та польські жертви збройного протистояння. Володимир-Волинський район. Львів : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. 189 с. ; Царук Я.В. Володимирщина у боротьбі за незалежність. Луцьк : Волин. обл. друк., 2012. 1024 с. ; Царук Я.В. Володимир-Волинський у боротьбі за незалежність. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2010. 328 с. ; Пушук І.А. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Ківерцівський район. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. 312 с. ; Пушук І.А. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Рожищенський і Маневицький райони. Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. 384 с. ; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Турійський район / упоряд. І. Пушук. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. 324 с. ; Пушук І.А. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Любомльський і Шацький райони. Луцьк : Твердиня, 2011. 324 с. ; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Володимир-Волинський район / упоряд. і авт. комент. І. Пушук ; за заг. ред. Я. Федорчука. Луцьк : Твердиня, 2011. 417 с. та ін.